

BORBA ZA KONTI- NUITET

(Vlčazoslav Hronec:
poézia vojvodinských slovákov,
obzor, nový sad 1974)

mihajlo harpanj

(Vlčazoslav Hronec: »Poezija vojvođanskih Slovaka od 18. do 20. veka«, Obzor, Novi Sad 1974)

Antologija Vlčazoslava Hronjecega *Poezije vojvođanskih Slovaka* (od 18. do 20. veka) dolazi, pre svega, kao ponovno vrednovanje našeg pesništva. U značajnoj meri pokazuje dokle se stiglo u diferencijaciji vojvodanske slovačke književne samobitnosti, i zbog toga treba obratiti pažnju na sve njene nivo.

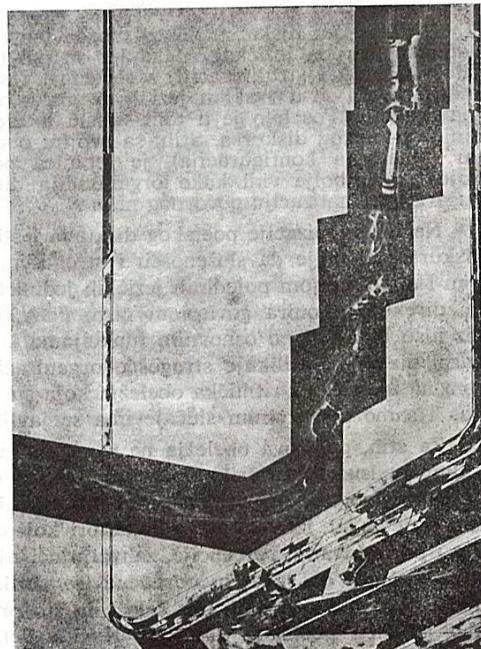
Antologija može da bude specifična vrsta stvaralačkog čina: ovu činjenicu u razmišljenju Hronjeceve *Poezije vojvođanskih Slovaka* treba imati stalno u vidu. Prema karakteru, antologije se mogu podeliti na dve vrste: one koje su sastavljene, uglavnom, iz praktičnih razloga — da bi čitalac u jednoj knjizi mogao da se upozna s reprezentativnim psmama većeg broja pesnika, i antologije koje se trude da posebnim kriterijumima pri izboru pesama jedan pesnički stil istaknu na račun drugog. Takvim izborom pesama se određena poetika prikazuje kao dominantna na razvojnom putu konkretnе poezije. To su takozvane antologije koje vrednuju, s akcentom na procesu revalorizacije u prostoru pretpostavljenih pesničkih vrednosti. Ovakve antologije ne pružaju eksplicitan presek kroz sve slojeve određenog vremenskog perioda u razvoju poezije; vodi ih upravo proces vrednovanja, koji se ogleda u isticanju (znači pozitivnom vrednovanju) jedne poetike i zanemarivanju (u stvari, negativnom vrednovanju) druge poetike. Obično su ove dve poetike uzajamno suprotne.

Broj ovako orijentisanih antologija u pojedinim književnostima nije jednak. U slovačkoj ih takoreći nema, za razliku od jugoslovenskih književnosti, a naročito srpske u kojoj ih ima mnogo i s različitim konцепцијama. Mnogo ih je sasvim efemernih i nepotrebnih, ali ima i nekoliko takvih koje su bile literarni događaj par excellence, na primer: *Antologija novije srpske lirike* Bogdana Popovića, koja će za kratko vreme biti izdata desetdeseti put od 1911. godine, a zatim i *Antologija srpskog pesništva* (13—20. vek) Miodraga Pavlovića, koja je izašla 1964. godine i ima sve uslove da pođe primerom prethodnih.

Ne spominjememo pesničke antologije u srpskoj književnosti slučajno u vezi s *Poezijom vojvodanskih Slovaka*: Vlčazoslav Hronec je svoju antologiju sastavio u duhu spomenutih tradicija srpske književnosti. Čak se može tvrditi da mu je Pavlovićeva antologija bila uzor u mnogim pogledima. Miodrag Pavlović, u predgovoru svoje antologije, kaže: *Tražili smo poeziju, koja govori o osnovnim pitanjima individualne i kolektivne egzistencije, pesme, koje u sebi nose misao, ili svojim sadržajem traže saznanje*. Ovakvu poruku sastavljača i Hronec je htio da ispunji do poslednje reči. Mogli bismo da navedemo niz srodnosti i podudarnosti Hronjeceve antologije s Pavlovićevom, od kojih su neke prisutne i u strukturi predgovora: teoretski izvori, generacijsko razgraničavanje pesnika, sintetizujući pogled na njihovo stvaranje, kraća interpretacija pesama uvršćenih u antologiju — a sve to, razume se, s gledišta svojih strogo ustavljenih konceptacija. Kada to govorimo, nemamo namjeru da optužimo Vlčazoslava Hronjece za plagijat. Naprotiv, to pre svedoči o njegovom širokoobuhvatnom i, uglavnom, dosledno realizovanom poslu.

»Pokušali smo da napravimo izbor za savremenog čitaoca koji je navikao, pre svega, na klasične elemente u stvaralaštву savremenih svjetskih pesnika« — piše Hronec u predgovoru (str. 10). Pošto je osnova teoretska pretpostavka ove antologije upravo opozicija klasicizirajuće i romantizujuće poetike, biće potrebno da se s njom bliže upoznamo. Klasicizirajuću poetiku Hronec definiše kao »racionalnije savlađivanje objektivnog sveta pri čemu bi pesnici točega još nema nalazili, ne u iracionalnim dubinama svoje ličnosti, nego u svemu što je van njihovog subjektivnog sveta, izlazeći

pri tom iz dijalektičkog i materijalističkog pogleda na svet« (str. 10). Romantizujuća poetika nije definisana u predgovoru, ali u svakom slučaju autor nas ostavlja uverenju da je suprotna prethodnoj. Prema Hronjevcu, romantizujuća poetika bila je i ostala kao neki duhovni etimon i znak raspoznavanja poezije vojvodanskih Slovaka, no za dela koja karakteriše odvajanje od te poetike može se reći da se »skoro redovno mnogo ozbiljnije bave egzistencijalnim problemima čoveka, bez obzira na sredinu.« (str. 11). Dakle, elemente romantizujuće poetike moguće je prepoznati po tome što su dugo bili shvatani kao suština i poslanje slovačke pisane književnosti u Jugoslaviji: sentimentalna povezanost sa sredinom, lokalna boja, etnička zatvorenost s emocijano-eknografskom osnovom. itd. Hronec, dođuše, kaže da se klasicizirajuća poetika do sada nije potpunije realizovala u našoj poeziji, što ne znači da je pesme s takvom misaonom osnovom nemoguće tražiti i mimo onih koje su uvršćene u antologiju. O samim terminima klasicizirajuća i romantizujuća poetika treba reći da, i pored Hronjecevog truda da im dà određen poseban sadržaj, ipak u suštini označavaju onaj stari problem polarizacije pesničkog istupanja o kojem su govorili Herbert Rid, Pol Valeri i mnogi drugi pre njih i posle njih. Velekova knjiga *Concepts of Criticism* kazuje nam kako su sve bili shvatani pojmovi klasicizam i romantizam, kao i to da su sličnosti u tim shvatanjima veće od razlike. Da li je Hronecu bliži Valeri, Rid, ili neki drugi teoretičar, nije toliko važno, kao ni to, da li je do kraja uspeo teoretski obrazložiti svoju terminologiju. Važnije je to što je o slovačkoj poeziji pokušao da razmišlja bez ograničavajućih okolnosti, što je uvek na prvom mestu htio da vidi pesmu, a tek onda pesnika, sredinu u kojoj je izrastao itd. Ali, upravo ovaj njegov napor se realizovao u celini kao suprotnost antologije. On je toga svestan. »Deo izbora, koji sadrži stvaralaštvo pesnika 20. veka sastavili smo s pozicijom jedne nerealizovane poetike« (klasicizirajuće — M. H.). Sasvim umereno bi bilo pitanje: zbog čega onda Vlčazoslav Hronec nije sastavio antologijski izbor iz stvaralaštva posleratnih pesnika, u kojih postoji znaci te poetike kojoj daje prednost. U predgovoru on nekoliko puta odgovara na ovo pitanje. Radi se o tome da je želeo ovoj poeziji naći mesto u istorijskom i literarno-istorijskom kontekstu, da pokuša otkriti i

ferenc murits: les craquements, 1975, tuš,tempera

odbraniti njen kontinuitet. Ali kontinuitet s tačke gledišta književne istorije i kontinuitet pesničkog čina u vremenu, nemoguće je poistovjećivati. Razgraničavanje književno-istorijskog konteksta stvaralaštva jugoslovenskih Slovaka je manje-više rešeno, iako ni tu nisu mogli da se primene čisto književni kriterijumi (naročito u književnosti 19. veka) koje koristi i Hronjec kad u predgovoru kaže »Više se radi o samim autora-ma nego o njihovim delima. O činjenici da su se između sebe poznavali i prenosili tradiciju pisane reči na mlađe koji su se opet, svojom rečju, turdili da prerastu sredinu« (str. 26.). Onome ko ne poznaje književnu situaciju Slovaka na našem tlu, može da bude čudno isticanje autora ispred dela, naročito kada to radi sastavljač antologije koja se trudi da se, pre svega, oslanja na delo.

Hronjec je išao tim putem: od dela prema autoru. No, u starijim periodima, život i stvaralaštvo pojedinih pesnika u našim krajevima; njihovo učestovanje u sudbini ove slovačke enklave, služio mu je kao početni kriterijum pri sastavljanju antologije. Tako su u ove krajeve došli i tu radili, i kao pesnici, Juraj Ribai, Juraj Rohonj, Matej Ambrozi, Mihal Godra, Jan Tobiaš Langhofer, Jozef Podgradski, autori koji u kontekstu celoslovačke istorije književnosti nemaju veliki značaj. Njihova aktivnost, međutim, nije ni dovoljno ispitana, zato je Vičazoslava Hronjeca očekivalo kompletno arhivsko književnoistorijsko istraživanje: Hronjec nije mogao iskoristiti mišljenje da značaj pojedinih pisaca jugoslovenske slovačke književnosti u odnosu na književnost u Slovačkoj postaje veći. Kod pesnika 19. veka Hronjec nije mogao da koristi svoju koncepciju i zbog toga je *Poezija vojvođanskih Slovaka* oštro podeleljena na dva dela: u prvom su svi pesnici do drugog svetskog rata, a u drugom posleratni. To je, u najvećoj meri, objektivno uslovljeno razvojem poezije koji je Hronjec potpuno poštovao. Izvanredan kvalitet njegovog istraživanja je činjenica da kulturnu i književnu prošlost vojvođanskih Slovaka nije idealizovao, nego se uvek trudio da kritički vrednuje i, pri tom, ne koristi razne »olakšavajuće« okolnosti. Metodično je pristupao mnoštvu pesama razbacanih i zagubljenih po časopisima, javnim i privatnim arhivima, i tražio u njima zdravo jezgro poezije. Dakle, njegova metoda izbora se, čak do savremenih pesnika, zasniva na traženju zadovoljavajućeg pesničkog kvaliteta, bez obzira na pesnički stil i tip poetike. Najčešće ga je nalazio. Dokaz-

ao je da su u rukopisnoj zaostavštini pedagoga i filologa Juraja Ribai — za koga je poezija bila »sporedna stvar« — i stihovi vredni pažnje. I uopšte, uvršćivanje svakog pesnika 19. veka u antologiju opravdano je Matej Ambrozi i Jan Tobiaš Longhofer su, i s gledišta razvoja poezije vojvođanskih Slovaka, sporedna imena, ali sonet prvoga ima место u antologiji kao prva pesma o »ovojo širokoj niziji«, a klasicistički raspored slike u Langhoferovom sonetu je, opet, glavni razlog zbog kojega ga nalazimo u *Poeziji vojvođanskih Slovaka*.

Od šestorice pesnika 19. veka Mihal Godra i Jozef Podgradski su zastupljeni najvećim brojem stihova. Bez sumnje, to su pesnici većeg značaja, naročito Podgradski o kojem slovačka istorija književnosti tek treba nešto da kaže. No, Hronjeca zanima određen deo pesničke ličnosti Godre i Podgradskog — jer je već kod njih mogao da, za stvaranje antologije, delimično koristi svoju koncepciju. Od Mihala Godre nije izabran sonete kolarovskog tipa i uticaja, ni stihove pod narodno-romantičarskim uticajem, nego ga je, pre svega, privukla refleksivnost i racionalistička imaginacija Godrinih pesama tipa *Kopernik i njegovo vreme* i *Razmišljanja uz lulu* (»Racionalizam ove vrste nam je veoma blizak i uopšte se ne izdvaja iz koncepcije celog izbora« str. 20). Na isti način je iz velikog broja objavljenih i rukopisnih stihova Podgradskog najčešće birao fragmente koji žive kroz određenu sentenciju. Hronjecov pristup Godri i Podgradskom tako počinje da biva dijametralno različit od pristupa ostalim pesnicima 19. veka: dok je izbor iz dela ostalih pesnika, pre svega, zasnovan na celokupnom pesničkom kvalitetu, a mnogo manje na estetskom utisku, izbor poezije ova dva pesnika upravo potcertava konkretnе, tipične znake njihovog stvaralaštva. To je, dakle, već izbor koji vrednuje. Samo, upravo u ovom slučaju bio je hendičepiran činjenicom da su Godra i Podgradski kao pesnici još dosta nepoznati: delo im nije izdato, ne postoje kompeksnije studije o njihovom stvaralaštvu, tako da će retko ko shvatiti suštinu ovog dela Hronjecovog antologijskog izbora. U neuporedivo lakšoj situaciji je bio Miodrag Pavlović kada je u svojoj antologiji ukazao na kvalitete sveopšte priznatog srpskog klasicizma i onda s tog stanovišta ponovo ocenio rezultate romantizma. Vičazoslav Hronjec, u svojoj *Poeziji vojvođanskih Slovaka*, do određene mere ide ispred istraživanja naše književne prošlosti: bilo bi razumljivije da smo takvu antologiju dobili posle najosnovnijih književno-istorijskih istraživanja, da je takvim istraživanjima inicirana, a ne da ih ona inicira.

Zbog nepostojanja tih osnovnih istraživanja *Poezija vojvođanskih Slovaka* se u većoj meri nego što je to u antologijama ovakve vrste slučaj, kao celina realizuje i na književnoistorijskom nivou, što se ispoljava u koncepciji predgovora i bibliografskim podacima o autorima. (Na ove podatke se može osloniti, a do sada ih, uzgred rečeno, nikada nismo imali sakupljene na jednom mestu).

Sa samim izborom, stvari stoje drugačije. Hronjec ne gleda na pesme starijih autora očima književnog istoričara, nego se trudi da na njih aplikuje razmišljanje i kritičnost modernog pesnika i kritičara. Upravo zato je antologija *Poezija vojvođanskih Slovaka* u konkretnim slučajevima ukazala na pravo lice naše književne prošlosti. Postali smo svesni da u njoj relativno malo dela traje kao književna vrednost. Hronjecovo istraživanje lišava nas i naših malih legendi: na primer, Jaroslave Jarošiove »prve pesnikinje vojvođanskih Slovaka« u antologiji nema, jer je za sobom ostavila samo nekoliko stihova koje je teško nazvati pesmama. Hronjecova kritičnost raste kada posmatra pesnike koji su nam vremenjski bliži. To se vidi naročito u pesnika između dva rata. Iako se u ovom periodu pisalo neuporedivo više nego u 19. veku, ipak

ćemo u antologiji naći samo tri pesme troje pesnika (iz određenih razloga u antologiju nisu ušle, ali se u sadržaju navode, još dve pesme dvojice autora). Razlog za malu zastupljenost autora iz perioda između dva rata nije Hronjecova stroga određena konceptija izbora: teško da bi i drugačije usmerena koncepcija mogla iz ponuđenog pesničkog materijala izabrati više pesama i autora.

Ljubitelji statističkih podataka sigurno će primetiti da dve trećine pesama *Poezije vojvođanskih Slovaka* čine pesme posleratnih autora. Vičazoslav Hronjec je, u stvari, i rešio da sastavi ovaku antologiju imajući pre svega, u vidu razvoja i hijerarhizaciju slovačke vojvođanske poezije od Juraja Mučajia do danas, od četvrtdesetih do sedamdesetih godina. Tek tu je mogao doslednije sprovesti svoju koncepciju zahvaljujući kojoj samo dobili vrednujući izvore pesama u pravom ismislju reči. Tu ne samo da je mogao tražiti vrednost, nego i između dveju vrednosti, dve struje, izabrati ono što je ostvareno u znaku klasicizirajuće poetike. Treba istaći da do sada nismo imali ovako kritičku antologiju i, ako pogledamo prethodne dve, videćemo da *Antologija vojvođanskih Slovaka* ima organski, mada specifičan, udeo u razvoju naših pogleda na suštinu i poslanje slovačke poezije u ovim krajevima. Prva antologija *U nove dane* (1950) u stvari je zbornik radova mladih autora koji su tada počinjali da stvaraju, i koji su u svojim pesmama stali uz naše napredne tradicije pišući o tekovinama narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije. Dvojezična *Raspovana ravnica* (1962) želeta je već široj jugoslavenskoj javnosti da ukaže na tematski pluralizam i stilsku bogatu slojevitost naše poezije, bez isključivosti u bilo kojem pravcu. A Vičazoslav Hronjec je našu savremenu poeziju predstavio tako da je izborom naznačio koje su struje i koji elementi u njoj životniji.

Kad znamo da je Hronjelu, pre svega, stalno do ponovnog vrednovanja savremene poezije vojvođanskih Slovaka, možemo se zapitati kakvu funkciju u antologiji imaju pesme iz prethodnih perioda. Zadovoljiti se odgovorom da je antologija *Poezije vojvođanskih Slovaka* svedočanstvo istorijskog kontinuiteta našeg pesništva, bilo bi veoma prijatno, kada bi smo taj kontinuitet, s literarnog gledišta, mogli da prepostavimo do konacičnih rezultata. Hronjec veoma dobro poznaje sve razvojne zavisnosti naše književnosti: otkrivanje njihovih novih dimenzija bio bi iscrpljujući, a možda i zaludan posao. Hronjec to deklaratивno nije ni pokušao, ali je ipak interesantna njegova tvrdnja, nedovoljno obrazložena analizom, o izdvajajućoj ovdašnjim slovačkim pesnikama 19. veka iz konteksta slovačke poezije, što je došlo kao posledica modifikatorskog uticaja sredine na njihovu poetiku. Tako je stvaralaštvo Rohonja, Godre, Podgradskog počela da gradi novu tradiciju koja se, doduše, ne izdvaja iz celoslovačke tradicije, ali ima svoj karakter. Na nekim mestima u predgovoru autor kratko naznačava povezanost prošlosti i sadašnjosti ove poezije: pesničke slike naših polja okovanih snegom i ledom, Mihala Godre, moguće je identifikovati u poeziji Andreja Ferka, Jana Labata, Vere Benkove-Popovice. Iako su slične veze sasvim slučajne, Hronjelu znače mnogo, i tek ovako shvaćena može da se održi njegova tvrdnja da bez tih sporadičnih istupanja pesnika 19. veka ne bi bila moguća ni takva imena kao što su Paljo Bohuš, Jan Labat, Mihal Babinka.

Za Vičazoslava Hronjeca, kao pesnika i kao sastavljača antologije (što se uzajamno oslovljava), književna tradicija predstavlja dimenziju samopotvrđivanja. Složen pojam tradicije traži objašnjenje o tome kako se njegove tačke preseka prepliću u književnosti vojvođanskih Slovaka: na primer samo to što je u njoj uslovljeno tradicijom jezika (kontekst slovačke književnosti), a što tradicijom društvene pripadnosti (kontekst jugoslovenskih književnosti). Hronjec, u pr-

milan milić-jagodinski: elegantni intervju, 1976, kolaj

vom redu, vodi računa o našoj unutrašnjoj tradiciji, dakle, tradiciji koju određuje književno stvaralaštvo vojvodanskih Slovaka. S ovim u vezi treba spomenuti dve njegove pesme sa karakterističnim naslovima: *Očevi I* i *Očevi II*, koje je posvetio našim pesnicima, prvu Palju Bohušu, drugu Mihalju Babinku. Ta činjenica je znak očiglednog priznavanja umetničkih rezultata njihovog stvaralaštva. Na prvi pogled, to može da izgleda čudno, ako imamo na umu suštinske razlike među stvaralaštvom ovih pesnika i pozajmom Vičazoslava Hronjeca. Ali, kada pročitamo Bohuša i Babinku u Hronjecovoj antologiji (a obojica su predstavljena s 12 pesama, što je i najveći broj pesama jednog pesnika), biće nam jasnija problematika njegovog odnosa kao pesnika i kritičara prema ovoj dvojici autora: odmah treba reći, da je rukovet Bohuševih i Babinkovih pesama u antologiji strogo koncipiran s tačke gledišta propagiranja klasicirajuće poetike njihove poezije koja nije mogla da obuhvatiti sve dimenzije njihove poezije. Iz prvog Bohuševog stvaralačkog perioda tu nalazimo samo pesmu *Covek* koja je, u stvari, refleksija o čovekovim životnim borbama. Ni izbor ni predgovor (u kojem Hronjec razvija karakterističnu temu polarizacije lirskog junaka u Bohuševoj poeziji) nisu se zadržali kod pesama tipa *Nad grobom palih za slobodu*, *Palikuće*, *Pesma ustanika*, koje su, prema našem mišljenju, snažno pesničko ispoljavanje kolektivnog osećanja vojvodanske slovačke etničke grupe. Ne zaustavlja se ni kod gorkog, ironičnog izraza Bohuševih pesama iz sredine pedesetih godina. Ipak, Hronjecovom izboru poezije Palja Bohuša ne može se ništa prebaciti: predstavlja nam ne samo pesnika kultivisanog izraza i sugestivne metafore, nego, pre svega, pesnika koji je svoj i skustveni kvantum umeo da pomeri u ravan univerzalnog postojanja. Slično je i s Babinkom u Hronjecovom izboru: nećemo naći pesme emocionalne rapsodičnosti ni pesme nadrealistički razgranatog izraza, nego pesme koje izražavaju unutrašnji konflikt postojanja, pesme intelektualne energije.

Može nam se učiniti da antologija *Poezije vojvodanskih Slovaka* polemiše s delom naše poezije, koji je vođen emocijom i pesnikovom intimom, ali to se može lako opovrgnuti Labatovom pesmom *Akvareli* i pesmom Vere Benkove-Popitove *Noboso*. Vičazoslav Hronjec, međutim, emocionalni segment pesme shvata kao deo više celine, kao otvorenost za postojanje gnoseoloških sadržaja. Takvi sadržaji se, prema Hronjecovom izboru, nisu smestili u dobar deo pesama Juraja i Pavla Mučajia, Juraja Tušjaka i Vereg Benkove-Popitove.

Nemamo nameru da razrešavamo pitanja o tome koja bi pesma trebala da bude u antologiji, a nije, ni koja jeste a ne bi trebalo da bude. Vičazoslav Hronjec je savsim jasno o obrazložio svoju koncepciju i zbog toga nikao od antologije *Poezija vojvodanskih Slovaka* ne bi trebalo da očekuje zastupljenost svih dimenzija našeg pesništva. Hronjec nas, doduše, u predgovoru informiše o celini naše poezije, ali njegov vrednujući akt ističe refleksivni pesnički stil. Treba još jednom reći da se taj čin vrednovanja u prvom redu ogleda u izboru pesama za antologiju, a s tog gledišta je pisani i predgovor. Kad bi tu svoju opsežnu studiju od sedamdeset stranica Hronjec pisao mimo već urađenog antologiskog izbora pesama, moguće je da bi neki zaključci u njoj bili drugaćije formulisani. Kada bismo, dalje, tu studiju analizirali ne obazirujući se na pesme kojima je uvod, moglo bi se opravdanje diskutovati o nekim tvrdnjama u njoj. Ali, shvatamo je u neraskidivoj vezi s pesmama, u njoj predgovor objašnjava izbor, ali i izbor objašnjava predgovor. To ne znači da Hronjecov predgovor antologiji nije i samostalna vrednost: to je, u stvari, osnovna, sintetizovana studija u našoj poeziji uopšte.

Prevod sa slovačkog:
Ana Periz

MASOVNA KULTURA U SVETLU SOCIOLOGIJE SAZNANJA

dragan koković

Pojam masovne kulture povezan je s drugim pojmovima koje sve češće susrećemo u sociološkoj kulturi: »masa«, »masovno društvo«, »masovna proizvodnja«, »sredstva masovne komunikacije« itd. Karakteristika modernog društva je masovnost u skoro svim oblicima njegovog manifestovanja, i ono označava kolosalno povećanje svih njegovih dimenzija.

Teorija masovnog društva široko je rasprostranjena u savremenoj sociologiji pogotovo onoj na zapadu. Ova konцепција bila je teoretski razmatrana i osmišljena u delima i radovima poznatih američkih sociologa: E. Froma, D. Bismana, R. Milsa, D. Bela, E. Šilsa, D. Martindela, izazivajući velike diskusije u zemljama zapadne Evrope, u okviru kojih su izrečena različita gledišta o prirodi ovog fenomena. Mnogobrojne teorije masovnog društva kao i masovne kulture i njihova kritika s različitim pozicijama (elitističke, liberalne, konzervativne, a i marksističke), podrobno su osvetljene u mnogim sociološkim raspravama.

Moglo bi se reći da postoje dve osnovne tendencije u toj oblasti. Jedna u prvi plan ističe elitistički aspekt. Po mišljenju sledbenika i zastupnika ove struje, masa ugrožava postojeće društvo, ona je nesposobna da sačuva duhovne vrednosti dostojne »aristokratskog duha«, odnoseći se prema narodnoj kulturi s vidljivim, izrazitim prezriom. Ove ideje, koje nalazimo u delu F. Ničea, imale su uticaj na kasnije teoretičare, pogotovo na O. Špenglera i Ortegu I. Gazetu.

Predstavnici druge struje imenuju kapitalističko društvo kao društvo savremene epohe, nazivajući ga, pritom, »masovnim«, »novim industrijskim društvom«, »postindustrijskim društvom« koje, zahvaljujući naučno-tehničkom progressu, obezbeđuje i ispunjava masovne potrebe svojih članova. Znaci, masovna kultura se proglašava načinom života kapitalističke civilizacije.

S. Šuvar, smatra da pojam masovne kulture ima dvostruko značenje. Masovna kultura je, u stvari, sadržaj onoga što se nudi kroz manipulativne sisteme i preko tržista, tj. golemoj i u takvom položaju ljudskoj masi, kao njen duhovni svet, kao njena duhovna potreba. Masa traži upravo ono što joj se

marijana stojanović-maurits: skica za kostim, 1976, kombinovana tehniku